

Hans Magnus Enzensberger

Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας: Το απόλυτο μηδέν*

Μια νέα θεωρία για την τηλεόραση

Η τηλεόραση αποβλακώνει. Σ' αυτή την απλή διατύπωση μπορούσε να συμπεριλάβουμε όλες τις ισχύουσες θεωρίες για τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, και τις πιο εκλεπτυσμένες και τις πιο απλοϊκές. Συνήθως αυτό το συμπέρασμα εκφράζεται με θλίψη. Μπορούμε όμως να ξεχωρίσουμε τέσσερις διαφορετικές εκδοχές του.

Υπάρχει η θέση της «χειραγώγησης». Αυτή εξετάζει την ιδεολογική διάσταση των mass media. Και βασίζεται σε μία αντίληψη της προπαγάνδας που κληρονομήθηκε από άλλους καιρούς. Το μέσο μαζικής ενημέρωσης θεωρείται εφάμιλλο οποιουδήποτε άλλου «δοχείου» που πρέπει να γεμίσει με μία παλίρροια γνώμες για ένα κοινό θεωρούμενο αδρανές. Αυτές οι απόψεις δεν μπορούν παρά να αποδειχτούν εσφαλμένες: ένα παρόμοιο πρότυπο πράγματι δεν μπορεί παρά να προκαλέσει μία εσφαλμένη αποδοχή. Με όλο και πιο εκλεπτυσμένες μεθόδους ιδεολογικής κριτικής είναι δυνατόν αργότερα να διευρυνθεί αυτό το «στοιχείο εξαπάτησης» αποδίδοντας στον αντίπαλο όλο και πιο ύπουλες προθέσεις. Με αυτόν τον τρόπο την άμεση προπαγανδιστική δράση αντικαθιστά η σαγήνη, που εξ ορισμού δύσκολα εντοπίζεται: ο ανυποψίαστος καταναλωτής υποτίθεται πως αφήνεται να κειστεί από τους κουκλοπαίκτες χωρίς καν να το καταλάβει.

Υπάρχει ύστερα η θέση της «απομίμησης». Προβάλλει προπαντός επιχειρήματα ηθικού χαρακτήρα. Σύμφωνα με αυτή τη θέση όποιος εκτίθεται στην επιρροή της τηλεόρασης συνηθίζει σε μία ανήθικη, ανεύθυνη, βίαιη κι εγκληματική συμπεριφορά. Τα υποκειμενικά αποτελέσματα είναι άνθρωποι στενοκέφαλοι, σκληροί και πεισματάρηδες. Τα αντικειμενικά αποτελέσματα είναι απώλεια των κοινωνικών αρετών και γενική ηθική σήψη. Είναι άμεσα οφθαλμοφανές πως αυτού του είδους η κριτική στα mass media καταφεύγει σε αστικέςηγές. Τα επιχειρήματα της εμφανίστηκαν

* ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

Πρωτοδημοσιεύθηκε στο περιοδικό «L'Espresso» στις 15 Ιανουαρίου 1989.

ήδη στον 18ο αιώνα, με τις μάταιες προειδοποιήσεις που έκανε η πρώτη πολιτισμική κριτική γύρω από τους κινδύνους που περιέχει η ανάγνωση μυθιστορημάτων.

Πιο πρόσφατη είναι η θέση της «προσποίησης». Έχει πιο μοντέρνο χαρακτήρα, και γιατί λαμβάνει υπ' όψη της την τεχνολογική εξέλιξη των mass media, άρα αναγνωρίζει την ύπαρξη της τηλεόρασης, πράγμα που δεν ισχύει για τις προηγούμενες θέσεις. Η θέση της προσποίησης ισχυρίζεται πως το μέσον μαζικής ενημέρωσης εμποδίζει τον θεατή να ξεχωρίσει ανάμεσα στην πραγματικότητα και τη μυθοπλασία. Η αληθινή πραγματικότητα φαίνεται πως καθίσταται αγνώριστη, ή ακόμη χειρότερα, αντικαθίσταται από μία δεύτερη πλασματική πραγματικότητα. Μία διευρυμένη εκδοχή της ίδιας θέσης ανατρέπει αυτή τη σχέση κι ισχυρίζεται πως η διαφορά ανάμεσα στην πραγματικότητα και την προσποίηση, στις τωρινές κοινωνικές συνθήκες, δεν έχει πλέον καμία έννοια.

Όλες οι θέσεις που εξέθεσα εμπεριέχουν και μία τέταρτη: τη θέση, ακριβώς, της «αποθλάκωσης». Ακολουθώντας αυτή τη θεωρία φτάνουμε στο συμπέρασμα πως τα ΜΜΕ εκμηδενίζουν όχι μόνο την κριτική ικανότητα και την αγχίνια του καταναλωτή, όχι μόνον την ηθική και πολιτική υπόσταση του, αλλά και τις ικανότητές του αντίληψης, ακόμη περισσότερο, την ίδια την ψυχική του ταυτότητα. Αν αποχαλινωθούν τα media θα φτάσουν στο σημείο να πλάσουν ένα είδος Νέου Ανθρώπου, κάτι σαν ένα ζόμπι ή μία μεταλλαγή.

Όλες αυτές οι θεωρίες βασίζονται σε ένα ασθενές θεμέλιο. Οι δημιουργοί τους δεν αισθάνονται την ανάγκη να προσφέρουν ούτε την ελάχιστη απόδειξη για να τις στηρίξουν. Δεν ενδιαφέρονται καν να υιοθετήσουν ένα ακόμη κι ελάχιστο κριτήριο ως προς το εύλογό τους. Για να αναφέρω ένα μόνον παράδειγμα, κανείς μέχρι τώρα δεν κατάφερε να μας δείξει, έξω από την περιμετρο μιας ψυχιατρικής κλινικής, ένα μόνον «τηλεθεατή» που να μην είναι πλέον σε θέση να ξεχωρίσει ανάμεσα σε ένα συζυγικό καυγά σε μία βραζιλιάνικη τηλενοθέλα και το τραπέζι στρωμένο για το πρωινό του. Αυτό όμως δεν φαίνεται να ανησυχεί τους θιασώτες της θέσης της προσποίησης.

Επίσης περίεργο είναι ένα άλλο χαρακτηριστικό των θεωριών που ανέφερα προηγουμένως: ο χρήστης των media θεωρείται a priori ένα ανυπεράσπιστο θύμα. Ο παραγωγός αντίθετα θεωρείται ένας πανούργος εγκληματίας. Αυτή η αντιπαράθεση διατυπώνεται με μεγάλη σοβαρότητα: χειραγωγημένοι και χειραγωγούντες, απομιμητές κι αποθλακωμένοι, οι μεν ενώπιον των δε εντελώς συμμετρικά.

Δεν μας μένει παρά να αναρωτηθούμε πού τάχα ζουν οι υποστηρικτές αυτών των θέσεων: ή δεν χρησιμοποιούν καθόλου τα media και τότε δεν ξέρουν περί τίνος μιλούν, ή εκτίθενται στην επιρροή τους και τότε αναρωτιόμαστε χάρις σε ποιο θαύμα μόνον εκείνοι κατάφεραν να αποφύγουν τα επακόλουθά τους. Πράγματι, σε αντίθεση με ό,τι συνέβη σε όλους τους άλλους, οι ίδιοι παρέμειναν ηθικά άμεμπτοι, καταφέρνουν πλήρως να ξεχωρίσουν ανάμεσα στην ψευδαίσθηση και την πραγματικότητα και φαίνονται αλλεργικοί προς την ηλιθιότητα που, προς μεγάλη τους θλίψη, διαπιστώνουν στους άλλους. Οι θεωρίες τους όμως δεν μπορούν τάχα να εκληφθούν με τη σειρά τους ως σύμπτωμα μιας καθολικής αποθλάκωσης; Όπως και να 'χει το πράγμα, δεν μπορούμε να αρνηθούμε πως αυτές οι θεωρίες είχαν ένα κάποιο αποτέλεσμα. Είναι όμως εξίσου αλήθεια πως η επιρροή τους στα προγράμματα παραμένει περιορισμένη, γεγονός που, ανάλογα με τη διάθεσή μας, μπορούμε να διαπιστώσουμε με δυσφορία ή ικανοποίηση, πάντως δεν μπορούμε να το αρνηθούμε. Από την άλλη αυτές συνάντησαν ευμενή υποδοχή στην αποκαλούμενη πολιτική των media. Αυτό

δεν πρέπει να μας εκπλήσσει, αφού η πεποίθηση πως «ο έξω κόσμος» αποτελείται από εκατομμύρια ηλιθίους παραμένει κομμάτι του ψυχολογικού εξοπλισμού οποιουδήποτε επαγγελματία πολιτικού. Η εντύπωση αλλάζει ριζικά όταν παρατηρούμε με πόση επιμονή οι παλαίμαχοι του επαγγέλματος μάχονται, ανάμεσά τους και με τους τελεστές των media, για να κατακτήσουν ακόμη κι ένα μόνο λεπτό μετάδοσης, όταν πρέπει να επιδείξουν τη λιμουζίνα τους, να απαθανάτισουν την ιστορική στιγμή τους μπροστά στο τιμητικό απόσπασμα, το χτένισμά τους πίσω από ένα ανθοδοχείο και

προπαντός όταν πρέπει να επιδείξουν τη δεινή ρητορική τους ικανότητα. Αυτό εξηγεί τη σκληρή μάχη για τον έλεγχο των διαφόρων οργανισμών που κυβερνούν το τηλεοπτικό σύμπαν, την αδιάκοπη ευνοιοκρατία στη διανομή των αρμοδιοτήτων και την φλέγουσα επιθυμία τους να κερδίσουν μια και καλή τον έλεγχο όλου του μαγαζιού.

Η βιομηχανία, από την πλευρά της, δεν συμερίζεται ούτε αυτές τις ορμητικές φιλοδοξίες ούτε εκείνες τις άγονες θεωρίες. Οι στοχασμοί της είναι ασκητικές λιτότητας και συγκεντρώνονται από τη μία στις συχνότητες, στα κανάλια, στις διατάξεις,

στα καλώδια, στις παραβολικές κεραίες κι απ' την άλλη, στις επενδύσεις, στα έξοδα, στους δείκτες ακροαματικότητας, τα διαφημιστικά έσοδα. Σε αυτή την προοπτική, το πραγματικά νεωτεριστικό στοιχείο των νέων media φαίνεται να συνίσταται στο γεγονός πως κανένας επιχειρηματίας δεν αφιέρωσε την παραμικρή σκέψη του στα περιεχόμενα. Οποιαδήποτε οικονομική, τεχνική, νομική και διοικητική όψη της παραγωγικής διαδικασίας αναλύεται λεπτομερώς και γίνεται αντικείμενο επίμονης διαμάχης. Στις προθέσεις της βιομηχανίας των mass media ένας μόνον παράγοντας παραμελείται συστηματικά: το πρόγραμμα. Γίνονται συζητήσεις γύρω από το ποιος πρέπει να πληρώσει και ποιος πρέπει να εισπράξει, πότε, πού, πώς, από ποιον, ποτέ όμως γύρω από το τι πρέπει να μεταδοθεί.

Αυτή η στάση μπορεί να φανεί παράξενη, ακόμη και απερίσκεπτη. Ξοδεύονται δισεκατομμύρια για να εκτοξευτούν δορυφόροι στο διάστημα και να εφοδιαστεί όλη η κεντρική Ευρώπη με ένα καλωδιακό τηλεοπτικό δίκτυο: μία υποδομή χωρίς προηγούμενο για τα μέσα επικοινωνίας πραγματοποιήθηκε χωρίς κανείς να αναρωτηθεί με τι πράγμα θέλουμε να επικοινωνήσουμε. Η απάντηση όμως σε αυτή την ερώτηση είναι μπροστά στα μάτια μας. Η βιομηχανία έχει συνείδηση της συναίνεσης του τηλεκαταναλωτή (κεντρική κοινωνική μορφή του παιχνιδιού της), ο οποίος δεν είναι βέβαια χωρίς βούληση, αλλά είναι σταθερά αποφασισμένος να φτάσει στο σημείο που θα μπορούσαμε να κατονομάσουμε «ανυπαρξία προγραμμάτων». Για να φτάσει σε αυτό το στόχο, ο καταναλωτής χρησιμοποιεί με δεξιοτεχνία όλα τα πλήκτρα που διαθέτει το τηλεκοντρόλ του.

Δεν υπάρχει σιωπή από αυτή τη στενή συμμαχία ανάμεσα στους πελάτες και τους προμηθευτές. Κι η πικραμένη μειοψηφία των κριτικών συναντά σοβαρές δυσκολίες να ερμηνεύσει μία συνενοχή που αντιτίθεται ριζικά στις αντιλήψεις της.

Τι θα συνέβαινε όμως αν η ηλιθία πλειοψηφία καθοδηγείτο από αίτια που δεν προκύπτουν άμεσα από την ηλιθιότητα που της αποδίδεται; Τι θα συνέβαινε αν πράγματι μπορούσαμε να κάνουμε και χωρίς τα προγράμματα; Αν η ίδια η ιδέα των ΜΜΕ απεδεικνύετο ανεπαρκής, μία καθαρή φενάκη;

Η έννοια του «medium» είναι μάλλον αρχαία. Πρώτα απ' όλα ο νους μας πάει σε κάτι το ενδιαμέσο. Ένα μέσον. Στην ελληνική γραμματική, είναι «η φωνή του ρήματος με την οποία εκφράζεται μία πράξη που διεξάγεται στο χώρο ενδιαφέροντος του υποκειμένου». Και η έννοια του προγράμματος αναφέρεται στη γραφή. Πρωταρχικά ο όρος δεν σημαίνει τίποτε άλλο παρά ό,τι γράφεται πριν.

Το νεωτεριστικό στοιχείο των νέων media συνίσταται ακριβώς στο γεγονός πως δεν έχουν πια ανάγκη από τα προγράμματα. Εμπραγματώνουν τις δυνατότητές τους στο βαθμό που προσεγγίζουν προς το Medium Μηδέν. Αναδρομικά, μπορούμε να αντιληφθούμε πως αυτή η τάση ήταν παρούσα και στα αρχαία μέσα. Ακόμη κι οι εκδότες βιβλίων αποπειράθηκαν επανειλημμένα να απαλλαγούν από τα περιεχόμενα, που είχαν καταντήσει ενοχλητικά. Τα πρώτα αποτελέσματα αυτής της βασανιστικής κορείας επιτεύχθηκαν με τα μυθιστορήματα της σειράς. Άλλοι ακρογωνιαίοι λίθοι ετέθησαν από τον σκανδαλοθηρικό Τύπο, από τη λογοτεχνία σε εβδομαδιαία τεύχη κι από τα εικονογραφημένα περιοδικά.

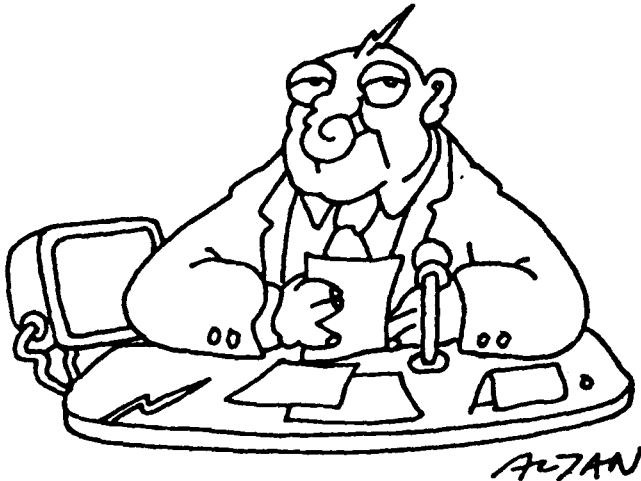
Η αποφασιστική όμως πρόοδος σημειώθηκε μόνον με την ηλεκτρονική τηλεματική. Έγινε σαφές πως ανυπέρθλιστα εμπόδια παρεμποδίζουν την εκτύπωση του Τίποτα. Όποιος θέλει να ξεγυμνώσει το γραπτό λόγο από οποιαδήποτε έννοια πρέπει να καταφύγει σε ακραίες λύσεις. Η βιομηχανία δεν έδειξε προσοχή προς τις ηρωικές

προτάσεις της πρωτοπορίας (Νταντά, οπτική ποίηση), μάλλον διότι η ιδέα της Λογοτεχνίας Μηδέν βασίζεται σε δύο αντικρουόμενους όρους. Ο αναγνώστης, ο οποιοσδήποτε αναγνώστης, εμφανίζει τη μοιραία τάση να επιδιώκει μία πλοκή και να αναζητά, ακόμη και στη χειρότερη παραλογοτεχνία, μία κάποια έννοια.

Από ένα πιο πρόσφατο μέσο όπως είναι το ράδιο, έπρεπε να περιμένουμε λιγότερα, δηλαδή, σε αυτό το πλαίσιο, περισσότερα. Η έμπρακτη εμπειρία απέδειξε όμως πως στα ραδιοφωνικά προγράμματα συχνά γινόταν ανάγνωση κειμένων. Αλλά ακόμη κι όταν προσφερόταν ευρύς χώρος στον προφορικό λόγο με τη μορφή του διαλόγου και της συζήτησης, ή και της απλής κουβεντούλας, οι λέξεις μετέδιδαν πάντα μία κάποια έννοια.

Για να εκλείψει αυτό το παρενοχλητικό στοιχείο, οι ανανεωτές, που εργάζονται

ΑΝ ΣΑΣ ΠΩ ΟΤΙ ΓΙΑ ΕΙΚΟΣΙ
ΧΡΟΝΙΑ ΣΑΣ ΕΛΕΓΑ ΜΑΛΑΚΙΕΣ,
ΘΑ ΜΕ ΠΙΣΤΕΨΕΤΕ Ή ΟΧΙ ;

Το σκίτσο του Αλτάν είναι από την «Βαβέλ»

από χρόνια στο ραδιοφωνικό τομέα, μείωσαν με συνέπεια τους χώρους που ήταν αφιερωμένοι στις λέξεις. Έμεινε όμως ένα κάποιο περιθώριο για τους ψιθύρους: για οικονομικούς λόγους, τουλάχιστον τα ονόματα των ειδώλων και οι μάρκες των προϊόντων πρέπει να προφέρονται ευδιάκριτα. Μόνον οι αυτοακουστικές τεχνικές, και πρωτίστως η τηλεόραση, είναι σε θέση να μας λυτρώσουν πραγματικά από τη σαβούρα της γλώσσας και να εκμηδενίσουν ο,τιδήποτε στο παρελθόν χαρακτηρίζονταν πρόγραμμα, έννοια, περιεχόμενο. Ένα απλό πείραμα αποδεικνύει τις απροσδόκητες δυνατότητες του Medium Μηδέν. Ας θάλουμε ένα νήκιο έξι μηνών μπροστά σε μία

αναμμένη συσκευή. Το μωρό είναι, για εγκεφαλοψυχολογικούς λόγους, ανίκανο να κατανοήσει και να αποκωδικοποιήσει τις εικόνες, άρα το ερώτημα γύρω από την ενδεχόμενη σημασία τους ούτε καν τίθεται. Μολοντούτο, ανεξάρτητα απ' ό,τι εμφανίζεται στην οθόνη, εκείνοι οι χρωματιστοί, λαμπεροί και κινούμενοι λεκέδες προκαλούν αναπόφευκτα μία ενδόμυχη προσοχή και βουλημία που δεν αποσπάται. Όλος ο μηχανισμός των αισθήσεων του μωρού εμπλέκεται με εκπληκτικό τρόπο. Το αποτέλεσμα είναι υπνωτικό. Είναι αδύνατον να εξακριβώσουμε τι συμβαίνει μέσα του. Τα μάτια του όμως, επάνω στα οποία αποτυπώνονται οι εικόνες, παίρνουν μία εκστατική έκφραση που μας κάνει να το θεωρήσουμε ευτυχισμένο.

Κάποιοι που είναι εφοδιασμένοι με ανθρωπιστικό πνεύμα δεν θα δίσταζε να θεωρήσει απάνθρωπο ένα τέτοιο πείραμα, αλλά θα έπρεπε να λάβει υπ' όψη του πως απεναντίας πρόκειται για μία καθημερινή συνήθεια που επαναλαμβάνεται εκατομμύρια φορές. Και καλά θα έκανε να αναρωτηθεί μέχρι ποίου σημείου η κρίση του αναφέρεται σε μία κουλτούρα που ο ίδιος κατά βάθος εκτιμά. Χωρίς τους ηρωικούς πρωτεργάτες της πρωτοπορίας στη μοντέρνα τέχνη το Medium Μηδέν θα ήταν αδιανόητο. Καθόλου τυχαία οι λεκέδες και οι χρωματιστές μορφές που αγαλλιάζουν το νεογέννητο μας των έξι μηνών, φέρνουν στο νου την αφηρημένη ζωγραφική. Από τον Καντίνσκυ μέχρι την Action painting, από τον Κονστρουκτιβισμό μέχρι τα έλη της Ποπ αρτ και των κομπιούτερ γράφικς, οι καλλιτέχνες έκαναν ό,τι μπορούσαν για να εκκενώσουν τα έργα τους από οποιαδήποτε έννοια.

Στο βαθμό που πέτυχαν αυτή την ελαχιστοποίηση μπορούν δικαιωματικά να θεωρηθούν πρωτεργάτες των Media Μηδέν. Φυσικά οι δημιουργοί κι οι απολογητές αυτών των μορφών τέχνης ούτε καν διανοούνται να θεωρήσουν τους εαυτούς τους υποσυνείδητους συνεργάτες της βιομηχανίας. Αυτή η πρωτοπορία επιμένει να αυταπατάται πως είναι μειοψηφία και δεν θέλει να παραδεχτεί πως κατέκτησε τώρα πια ένα μαζικό κοινό ακριβώς δια μέσου του Medium Μηδέν.

Είναι όμως επίσης αλήθεια πως η αναζήτηση της τελειότητας είναι μία χρονοβόρα και κουραστική διαδικασία, που γίνεται δυσκολότερη από το γεγονός πως το Medium Μηδέν πρέπει να αναμετρηθεί με μία μικρή αλλά έγκυρη μειοψηφία αποφασισμένη να προστατέψει και τις ιστορικές κληρονομίες της και τις ελπίδες της για το μέλλον, με τις οποίες αισθάνεται δεμένη. Από τη μια, οι άνθρωποι των κομμάτων και οι τελεστές των media είναι ακράδαντα πεισμένοι πως μπορούν να χρησιμοποιήσουν την τηλεόραση για να ενισχύσουν την εξουσία τους. Από την άλλη, δεν λείπουν κριτικοί και θεωρητικοί έτοιμοι να διαισθανθούν στα media την ύπαρξη παραγωγικών δυνάμεων που φτάνει να χειραφετηθούν για να ενεργοποιηθούν απίστευτες κοινωνικές διαδικασίες διαπαιδαγώγησης.

Με το πέρασμα του χρόνου, δημιουργήθηκε γύρω από παρόμοιες αντιλήψεις, μία περίεργη συμμαχία αδελφών-εχθρών που έχουν μόνον ένα κοινό μεταξύ τους: μία αντίληψη που θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε «ψευδαισθήση προγράμματος». Στα πλαίσια της εξέλιξης των ΜΜΕ ισχύει η αρχή πως κάθε νέο μέσον πρέπει, πρώτα απ' όλα, να αναφέρεται στον προκάτοχο του πριν ανακαλύψει όλες τις δυνατότητες του και καταστεί αυτόνομο. Αυτή η εξέλιξη σημειώθηκε και στην τηλεόραση. Είναι λοιπόν δύσκολο να ξεριζώσουμε την ιδέα πως η τηλεόραση προορίζεται να μεταδώσει μορφές και περιεχόμενα, δηλαδή «προγράμματα», όπως γινόταν με τα προηγούμενα media. Δεν απαγορεύεται να σκάψεις τα θεμέλια ενός σπιτιού με ένα κουταλάκι του τσαγιού ή να μεταδώσεις τη Βίβλο με τέλεξ. Ούτε το κουταλάκι όμως

ούτε το τηλετύπο κατασκευάστηκαν γι' αυτή τη δουλειά. Έτσι κι η τηλεόραση δεν κατάφερε να χειραφετηθεί εντελώς από ορισμένα κατάλοιπα των προηγούμενων σταθμών της εξέλιξής της. Το κήρυγμα, η όπερα, η μουσική δωματίου, η αστική κωμωδία και το κύριο άρθρο: ιδού τα φαντάσματα που περιφέρονται στους κόλπους του Medium Μηδέν, μέσα στο οποίο δείχνουν πως είναι εντελώς ξεπερασμένα.

Ορισμένοι παλαιίμαχοι της τηλεόρασης, ανίκανοι να ερμηνεύσουν τα σημεία των καιρών, υφίστανται τραυματικά το γεγονός πως δεν υπάρχουν πλέον σενάρια για τις εκπομπές τους. Η έμμονη ιδέα πως πρέπει κάτι να μεταδώσουν, όταν απεναντίας δεν χρειάζεται να μεταδώσεις τίποτα, τους σπρώχνει να ληληλατήσουν τα media του παρελθόντος. Με αυτόν τον τρόπο φτάσαμε στην εκμετάλλευση ενός μέσου που θεωρούσαμε παραπλήσιο με το τηλεοπτικό, δηλαδή τον κινηματογράφο. Γρήγορα όμως έγινε σαφές πως επρόκειτο για μία παρεξήγηση. Στη μικρή οθόνη δεν γίνεται ξανά προσιτή η αισθητική γοητεία της ταινίας. Καταστρέφεται από την περιορισμένη διάσταση, από τις διαφημιστικές διακοπές κι από την αδιάφορη, ατέρμονη ροή των εικόνων στο βίντεο. Κι ο θεατής καταφεύγει στο μυστικό του όπλο, το επίφοβο «ζάπ-πιγκ» (δηλαδή αλλάζει κανάλι για να αποφύγει το διαφημιστικό σποτ), δίνοντας έτσι στην ταινία τη χαριστική βολή.

Α ναι, ο θεατής! Αυτός είναι πανέτοιμος κι έχει πάθει ανοσία από οποιαδήποτε «ψευδαίσθηση προγράμματος». Όχι μόνο δεν αφήνει να τον χειραγωγήσουν, αλλά είναι αυτός που χειραγωγεί το μέσον για να του επιβάλει τις επιθυμίες του. Όταν ένα network δεν τον ικανοποιεί, ο θεατής εκδηλώνει τη δυσφορία του πιέζοντας το διακόπτη του τηλεκοντρόλ. Όταν αντίθετα μένει ικανοποιημένος, το network επιβραβεύεται με υψηλούς δείκτες ακροαματικότητας. Ο θεατής κατανοεί στην εντέλεια πως δεν βρίσκεται ενώπιον ενός μέσου επικοινωνίας, αλλά ενός μέσου που αρνείται κάθε επικοινωνία και τίποτα δεν μπορεί να τον μετακινήσει από αυτή τη βεβαιότητά του. Στα μάτια του, ακριβώς ό,τι καταλογίζεται στο Medium Μηδέν, το καθιστά ιδιαίτερα σαγηνευτικό.

Αυτή είναι η προϋπόθεση για να κατανοήσουμε ένα άλλο χαρακτηριστικό της τηλεόρασης που αλλιώς παραμένει ανεξήγητο: τη διαπολιτισμική της εμβέλεια. Το ίδιο σήριαλ, το ίδιο βιντεοκλίπ, το ίδιο σώου, ανεξάρτητα από το κοινωνικό πλαίσιο, ασκούν την ίδια έλξη στην Κάτω Παναγιά, στο Χονγκ Κονγκ και στο Μογκαντίσο. Κανένα περιεχόμενο δεν θα μπορέσει ποτέ να είναι τόσο ακαταμάχητο, καθολικό, ανεξάρτητο από οποιοδήποτε πλαίσιο.

Η διάσταση Μηδέν είναι λοιπόν η δύναμη κι όχι η αδυναμία της τηλεόρασης κι αποτελεί την ενδογενή αξία της. Ανάβουμε τη συσκευή για να μπορέσουμε να αποδράσουμε. Ενώ ο φουκαράς ο υπουργός αυταπάται πως επηρεάζει τη γνώμη και τις πράξεις των θεατών, το απαλό κενό των δηλώσεων του ικανοποιεί μόνον την ανάγκη του κοινού να μην ενοχλείται από βαθιές έννοιες. Μόλις ξεπροβάλει, κατά τη διάρκεια της εκπομπής, ένα πραγματικό περιεχόμενο, ένα θραύσμα αυθεντικής πληροφόρησης, ή ακόμη χειρότερα ένα επιχείρημα που θυμίζει τον εξωτερικό κόσμο, σημειώνεται κάτι σαν ένα οπτικό βραχυκύκλωμα. Αναπηδάμε έκπληκτοι, τρίβουμε τα μάτια μας, μας κατοφαίνεται κι αρπάζουμε το τηλεκοντρόλ. Αυτή η κατευθυνόμενη χρήση του τηλεοπτικού μέσου αξίζει να ληφθεί στα σοβαρά. Η τηλεόραση καθίσταται πρωτίστως ένα ακριβώς προκαθορισμένο μέσον για μία ευχάριστη πλύση εγκεφάλου. Χρησιμοποιείται για την ατομική καθαριότητα και την αυτοανάλυση. Το Medium Μηδέν είναι η μόνη καθολική και συμπαγής μορφή ψυχοθεραπείας. Γι' αυτό, θα ήταν

παράλογο να αμφισβητήσουμε την κοινωνική αναγκαιότητά της. Όποιος θελήσει να την αρνηθεί, θα έπρεπε να εξετάσει τις διαθέσιμες εναλλακτικές λύσεις. Με αυτή την έννοια θα έπρεπε να σκεφτούμε πρώτα απ' όλα την κατανάλωση παραισθησιογόνων. Να κοιτάς τηλεόραση αντί να καταφεύγεις σε χημικά προϊόντα είναι αναμφίβολα η πιο κομψή λύση. Αν λάβουμε υπ' όψη μας το κοινωνικό κόστος και τα λεγόμενα δευτερογενή αποτελέσματα, πρέπει να ομολογήσουμε πως ο χρήστης του Medium Μηδέν έκανε μία σοφή επιλογή.

Σε όποιον φανούν μακάβρια αυτά τα επιχειρήματα, θα αρκεστεί να υψώσει το βλέμμα του από τη δυσάρεστη πραγματικότητα μας και να ζητήσει βοήθεια σε αρχαία δόγματα σοφίας, που τώρα ξαναγύρισαν στο προσκήνιο. Όταν η συγκέντρωση μας φτάνει στο μέγιστο, όπως καταμαρτυρεί αδιαφιλονίκητα οποιοδήποτε εγχειρίδιο εσωτερικισμού, τίποτα δεν την ξεχωρίζει από την τέλεια αφαίρεση κι αντιστρόφως: η ακραία αφαίρεση μετατρέπεται σε βαθιά ύπωση. Σε αυτό το πλαίσιο τα δεμένα μάτια αντιστοιχούν στην υπερβασιακή ενόραση. Αυτός ίσως να είναι κι ένας τρόπος για να εξηγήσουμε τη σχεδόν θρησκευτική λατρεία της οποίας γίνεται αντικείμενο το Medium Μηδέν: είναι διότι αντιπροσωπεύει την τεχνική προσέγγιση στο νιρβάνα. Ναι, η τηλεόραση είναι μία βουδιστική συσκευή.

Ας το παραδεχτούμε: πρόκειται για ένα ουτοπικό σχέδιο που, όπως όλες οι ουτοπίες, δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά μόνον ξεκινώντας από ένα ελάχιστο στοιχείο πραγματικότητας. Δύσκολα ο ενήλικας μπορεί να φτάσει σ' εκείνη την κατάσταση απόλυτης λήθης του εαυτού του που αντίθετα χαρακτηρίζει το νεογέννητο. Ο ενήλικας ξέμαθε να ενεργοποιεί το μηχανισμό του αντίληψης χωρίς να αποπειράται να ερμηνεύσει ό,τι βλέπει. Θέλει δεν θέλει, τείνει να αναζητά κάποια έννοια ακόμη κι εκεί που δεν υπάρχει ίχνος. Στη χρήση του Medium Μηδέν αυτή η αυθόρμητη αναζήτηση έχει πάντα σαν αποτέλεσμα μία κάποια παρενόχληση. Σε περίπτωση αμφιβολίας, μπορώ πάντοτε να δηλώσω πως δεν είμαι ζόμπι κι οπουδήποτε κι αν ρίξω το βλέμμα μου βλέπω κάτι, αυτό ή εκείνο το καθορισμένο στοιχείο, κάτι που αναφέρεται σ' ένα προς εξάλειψη περιεχόμενο. Είναι γι' αυτό αναπότρεπτο ακόμη κι ο πιο έμπειρος θεατής να υποκύψει καμιά φορά σε αυτή τη φενάκη.

Η ιδεώδης κατάσταση λοιπόν είναι απρόσιτη: το Τέλειο Κενό όπως και το Απόλυτο Μηδέν μπορούμε να τα προσεγγίσουμε μόνο με ασυμπτωτικό τρόπο. Αυτή τη δυσκολία τη γνωρίζουν πολύ καλά όλοι οι μύστες: η ενόραση δεν οδηγεί στο νιρβάνα, η βαθιά καταθύθιση πετυχαίνεται κάθε φορά, αλλά είναι πρόσκαιρη. Ο μικρός θάνατος δεν είναι ο μεγάλος θάνατος. Κάθε στιγμή αντιλαμβανόμαστε ένα αδύνατο σημάδι, το θρόισμα της πραγματικότητας «την εμπειρία της καθαρής αφαίρεσης» (σύμφωνα με τον Καζιμίρ Μάλεβιτς).

Κι όμως, η πρόοδος που σημειώθηκε στις τελευταίες δεκαετίες είναι και παραμένει αξέχαστη, παρόλο που το βίντεο δεν θα φτάσει ποτέ το μεγάλο πρότυπο του, εκείνο του Μάλεβιτς εννοώ: εκείνο το «Μαύρο Τετράγωνο» του 1915 που για την ακρίβεια καθιστά περιττά όλα τα προγράμματα του Medium Μηδέν.

Μετάφραση: Δημήτρης Δεληολάνης